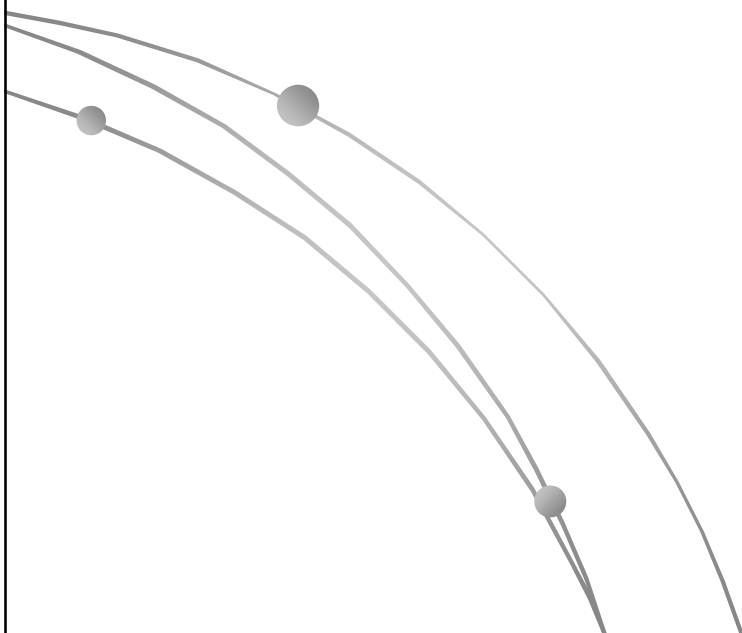

Diskurzivní analýza

Kateřina Zábrodská

Diskurzivní analýza I

1. TEORIE

- Poststrukturalismus
  - Henriques et al. (1984). Changing the Subject. Psychology, social regulation and subjectivity. London, Methuen & Co. Ltd.
- Diskurzivní analýza
  - Potter, J., Wetherell, M. (1987). Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behavior. London: Sage.

● Obecně: lidský svět je bytostně významový a existence člověka je založena na účasti v těchto významech

- Postmodernismus: textová povaha světa, radikální pluralita
- Obrat k jazyku

Obrat k jazyku

- „Staré paradigma“: zdrojem jednání je vnitřní mentální substance (mentalismus). Mentální struktury jsou univerzální a historicky neměnné.
- „Nové paradigma“: psychické je sociální aktivitou založenou na participaci v sociálně konstituovaných významech a praktikách.
- Klíčové pro porozumění lidskému jednání jsou významy / interpretace. Psychologie je interpretací již interpretovaného (Milgram). Propojení významů, praktik, institucí a mocenských vztahů.
- Odklon od modelu přírodních věd, specifická sociální realita. K tomu odpovídající metodologie.

Tab. 1. Rodová přesvědčení (dívek a chlapců společně, N=83)

	Charakteristiky ženy			Charakteristiky muže		
	Adj.	F/M	Průměr	Adj.	F/M	Průměr
1.	Ženská	F	5,76	Mužný	M	5,70
2.	Pečující	F	5,59	Silný	M	5,35
3.	Něžná	F	5,40	Odvážný	M	5,13
4.	Přítulná	F	5,27	Riskující	M	5,11
5.	Soucitná	F	5,16	Soupeřivý	M	5,10
6.	Srdečná	F	5,13	Vůdcovský	M	5,05
7.	Citlivá	F	5,13	Průbojný	M	4,96
8.	Jemná	F	4,96	Drsný	M	4,82
9.	Milosrdná	F	4,92	Rázný	M	4,67
10.	Soběstačná	M	4,86	Rozhodný	M	4,54
11.	Křehká	F	4,80	Rozumový	M	4,51
12.	Zranitelná	F	4,78	Nezávislý	M	4,43
13.	Rozumová	M	4,61	Agresivní	M	4,34
14.	Oddaná	F	4,49	Ovládající druhé	M	4,25
15.	Vlivná	M	4,48	Ambiciózní	M	4,23
16.	Měkká	F	4,35	Soběstačný	M	4,20
17.	Nezávislá	M	4,27	Vlivný	M	4,17
18.	Ambiciózní	M	4,24	Smělý	M	4,00
19.	Smělá	M	4,24	Něžný	F	3,93
20.	Průbojná	M	4,06	Milosrdný	F	3,90
...	...	...	...	...	...	...
36.	Mužná	M	1,74	Ženský	F	1,55

Problémy

- Od jaké hranice lze adjektiva považovat za rodové normy?
- Neznamenal by jiný seznam adjektiv také jiný výsledek?
- Co přesně slova jako *pečující*, *rozumová*, *silný*, *ženská*, ... označují? Znamenají pro všechny zúčastněné to samé? Označují za všech okolností to samé?
- Jak sloučit kontradiktorická slova (zranitelná a soběstačná)?
- Jsou získané normy uplatňovány vždy nebo jen za určitých podmínek a určitými lidmi/vůči určitým lidem?
- Jakou roli tyto normy pro zúčastněné v jejich životě mají? Jsou pro ně něčím významným či ne?
- Co jsme se vlastně z výsledků dozvěděli? Jaký je vztah významů a praktik?
- Výzkum je reprodukcí tradičních stereotypů.

Diskurzivní analýza II

2. METODA: studium způsobů, jimiž je určitý jev zvýznamňován
1. Analýza interpretativních repertoárů:
  - Zdroje uplatněného významu (např. kultura)
  - Způsoby a funkce použití těchto zdrojů

Tato forma diskurzivní analýzy ukazuje, že sociální texty pouze nereflektují, nezrcadlí objekty, události a kategorie, které nezávisle existují v sociálním a přírodním světě, ale že samy aktivně vytvářejí specifickou verzi těchto objektů, událostí a kategorií.

(Potter, Wetherell, 1987)

- Příklad: narace, rétorické strategie

Ukázka

Diskurzivní analýza III

II. Analýza diskurzů (PDA: poststrukturalistická diskurzivní analýza)

- Významové systémy konstruující daný jev
- Pozice subjektu
- Implikace umístění v těchto pozicích
- Mocenské vztahy

- Diskurzivní pozice:

B: Je mi líto, že jsem tě obtěžoval s celou touhle cestou, když se necítíš dobře.

[nepříjemné překvapení na straně A]

A: Ty jsi mě neobtěžoval, chtěla jsem jít sama.

[nepříjemné překvapení na straně B]

- Smyslem analýzy je rozbor významů: hledání a rozvádění možností v nich ukrytých. Tím se odlišuje od jiných forem kvalitativní analýzy.
- Příklad: situační a biologizující diskurz:

„Ono to je tak většinou, že alkohol je takový ten budič, startér.“

Převzato z Bianchi, Popper, Szeghy, Lukšík, 2005

„Já jsem si nedávno někde přečetl, že žena, čím blíže je vrcholu svojí ovulace, tím méně se obléká, a tím má větší žádostivost a od té doby si takové ženy více všímám.“

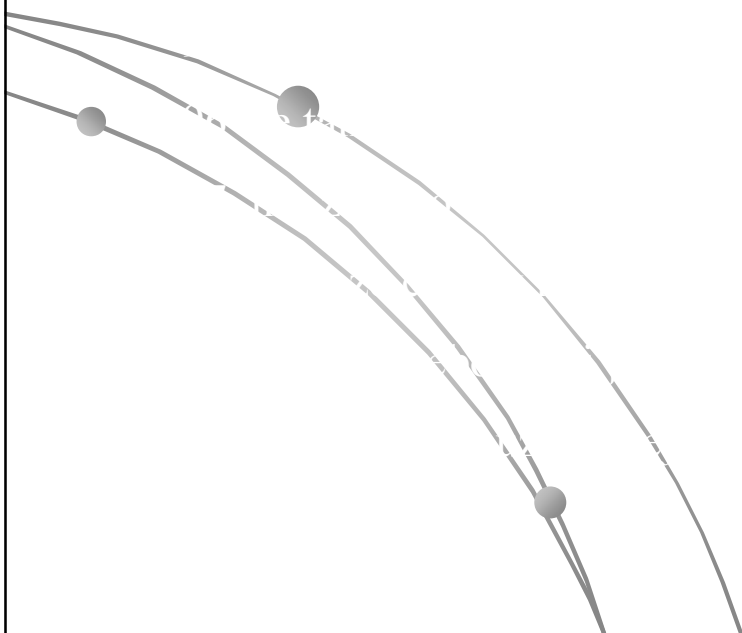
(tamtéž)

- Vymezování významových systémů (diskurzů), kterými je v konkrétním sociálním a kulturním kontextu vytvářen význam určitého jevu (příklad: gender, etnikum, příroda).
- Sledování důsledků tvorby a uplatnění specifického významu, především z hlediska mocenských nerovností: privilegovanost určitých významů / skupin.
- Vymezování možností rezistence, subverze.
- Důraz na potenciální pluralitu a proměnlivost významových zdrojů. Současně však s poukázáním na jejich stabilitu danou institucionalizací či zvykovostí lidského chování.

III. Lingvistická diskurzivní analýza

- Analýza řečových aktů
- Etnografie konverzace
- Konverzační analýza

Vytváření významu sebe sama: tři možnosti interpretace

Relační pojetí významu

- Saussure, de F. (1967/1996): Kurs obecné lingvistiky. Praha, Academia.
- Jazyk je *system znaků*. Význam je funkcí systému, tj. vztahů mezi prvky (vlaky, šachy: identita je zachována místem v systému).
- Znak je *arbitrárním* spojením označujícího a označovaného:

Označující = název, grafická či akustická podoba
Označované = pojem

Znak je tedy také vztahem, mimo tento vztah jeho složky nemají význam.

- Spojení zvuku a toho, co zvuk označuje, je výsledkem konvence. Význam je proto produktem sociálního systému a nevyvěrá z označované věci.

Význam v poststrukturalismu

- Identita znaku je čistě funkcí diferencí v systému. Znak je tedy tím, čím jiné znaky nejsou, není tedy definován pozitivně: svým obsahem, ale negativně: odlišností od jiných (Saussure, 1967). To platí pro každé označující i označované.
- Relační pojetí významu znamená opuštění definice jazyka jako transparentního systému komunikace, který referuje o vnější realitě. Jazykový systém se sám stává zdrojem významu.
- Studovat člověka a společnost pak znamená studovat různé znakové systémy. To, co je důležité jsou rozdíly a vztahy, které společnost obdařila významem (viz. gender).
- Význam jako difference: konkrétní důsledky pro PDA (tanec).

Diference

Tančíme v kole s nadějí,
uprostřed sedí Tajemství, co všechno ví.

- Úvahy o významu básně jsou založeny na práci s opozicemi a diferencemi, jimž přisuzujeme určitý obsah a vyvozujeme z nich závěry.

Diskurz je systém diferencí, který koherentním způsobem konstruuje, vytváří určitý objekt

- Culler, J. (2002). Krátký úvod do literární teorie. Brno: Host.

práci

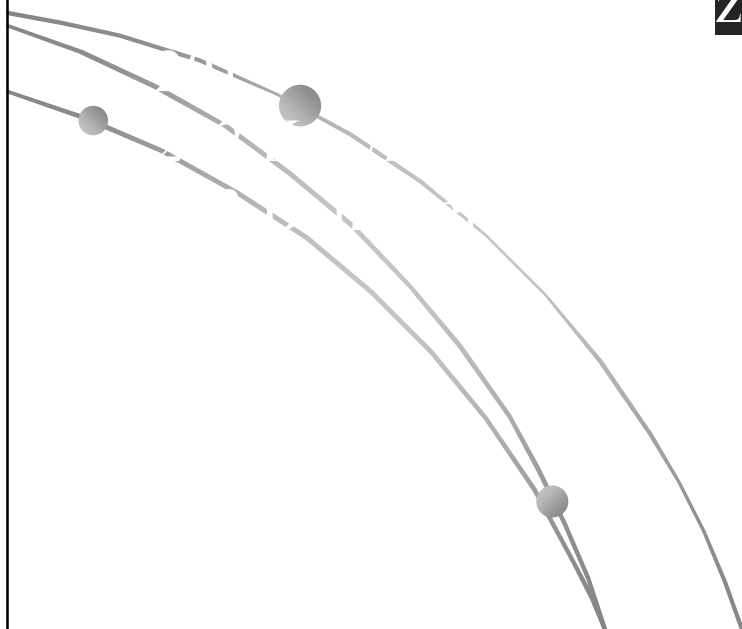
odborná práce
zůstat ženskou

zachovávat

důstoj

zbytečně nedrala
nehrála

siláka

Gender, subjektivita a touha: Wendy Hollway

- Analýza konstrukce subjektivity v oblasti heterosexuálních vztahů
  - Diskurzy, pozice, implikace
  - Zvýznamňování, produkce, každodenní praktiky (i řeč-akty)
  - Mocenské vztahy a systematická reprodukce genderové dichotomie
  - Historie umístování a „investment“
- Otázka 1: Jak je konstituována subjektivita, tj. prožívání, vnímání, zážitek sebe sama, v oblasti heterosexuálních vztahů? Jaké jsou zvýznamňující praktiky (akty nesoucí význam) a významy, jež reprodukuje genderovost v oblasti heterosexuálních vztahů?
- Odpověď 1: V této oblasti je konstituována třemi diskurzemi:
  - Diskurz „male sexual drive“
  - Diskurz „have and hold“
  - Diskurz „permissiveness“

Vymezení diskurzů I

- **DMSP:** mužská sexualita je biologicky zakódovaná, a proto obtížně ovladatelná.
  - Příklad: „Certainly in adolescence I felt that there was a very impersonal sexuality. But it was not anything particular that women did. It was my need that did it to me“.
  - Implikace?
    - Muž za není za své chování spojené se sexualitou zodpovědný.
    - Žena je objektem (je ohrožená, ale zároveň musí být žádoucí).
    - Žena nese zodpovědnost za mužovu sexualitu (viz Gavey).
    - Žena je/má být /může být pasivní (biologie vyžaduje, sociálnost ne)
    - Implikace pro partnerské vztahy: mužova vs. ženina nevěra

Vymezení diskurzů II

- **DMaU**: základními hodnotami vztahu jsou blízkost, partnerství, věrnost a rodinný život.
  - Příklad kontradikce: „The majority of men are decent, of reasonable high principles and respect women as equal partners, and only a small proportion are grossly anti-social. But man being the animal he is, do you really think that answer to rape is well-ordered brothels...“
  - Implikace?
    - Všichni nesou odpovědnost za svou sexualitu
    - Ve vztahu jsou důležité vzájemné city, respekt, otevřenost (oproti sexualitě)
    - Genderová neutralita (?!)
  - Rozpor s DMSP pro pozici muže je vyřešen projekcí rozporu na představu žen, které jsou rozštěpeny (splitting) na „dobré“ a „špatné“.

3 B: No tak, samozřejmě, že jsem se chtěla líbit klukům, že jsem
prostě, já nevím,

4 když jsem chodila tak jako, že jsem nebyla ten typ, co by mě
bylo jedno, co si vezmu na sebe,

5 ale řekla bych, že jsem to nějak extrémně nepřeháněla [...]

6 ale jako určitě jsem byla ráda,

7 když jsem třeba jsem věděla, že se tomu . nebo . že prostě líbím

8 ale jako nepřiklá . jako nebylo to tak, že bych prostě šla po
chodbě

9 a chtěla sbalit kluka, jo? [zasmání]. Jako takhle ne,

10 ale prostě jako určitě jsem nějak vnímala to, že jsem ženská,

11 že jsem se chtěla líbit a nebo takhle.

62 B: ale zase jsem nikdy neměla ráda nějaké to pochlebování, jo?

63 K: jako lichotky...

64 B: no, no, no, no, a neřekla bych, že bych byla třeba ten typ,

65 co bych se pouštěla do nějakých vztahů jenom co se týče toho fyzického hlediska, jako přitaž . jenom té přitažlivosti.

69 B: jako vždycky jsem tam hledala i takové to přátelství a jako popovídat si, rozumět si a takhle,

70 jako že to nebylo, že bych prostě jenom takhle nějak bezprostředně...

Lokalizace v DMSP

Participace v DMSP, ale jeho odmítání na základě DMAaU

Lokalizace v DMaU

Postup analýzy

- Zdroj: Parker, I. (2002). Discourse analysis. In: Banister et al. Qualitative methods in psychology. A research guide. Buckingham: Open University Press.
- Foucaultovský přístup k diskurzu: text na zubní pastě jako součást kulturních regulačních praktik (disciplinační moci).
- Postup:
  1. Přepis textu do psané podoby
  2. Volné asociace na text (Punch&Judy jako výstraha před rodičovskou nedbalostí?)
  3. Systematické vymezení všech objektů (příp. pouze relevantních vzhledem k výzkumné otázce) vytvářených textem. Jako počátek je vhodné hledání podstatných jmen. Umožňuje „poskládat“ svět, který text při každé čtení evokuje.

4. Jak je o těchto objektech hovořeno se stává předmětem analýzy (namísto „skutečných“ objektů). Jak je v textu definován „směr“, „dítě“, „rada“, apod.
5. Systematická identifikace subjektů (kategorie lidí), které se v textu objevují.
6. Vymezit, co každá osoba v rámci pravidel navozených textem může či nemůže říci. Slouží pro pozdější vymezení odlišných práv a povinností hovořit v rámci specifického diskurzu (diskurzivní pozice). Zahrnuje otázku, jaké jsou vztahy mezi osobami?
7. Popis odlišných verzí světa, které v textu koexistují, což je cesta k tomu, jaké odlišné způsoby hovoření v textu fungují.
8. Jaká má každý s těmito světy pravidla pro jednání s těmi, kdo se od daných verzí odchyľují? Pomůcka: jak by imaginární autor/ka odpověděl/a těm, kdo s verzí nesouhlasí?

9. Identifikace rozdílů mezi jednotlivými způsoby hovoření
10. Identifikace shod mezi jednotlivými způsoby hovoření: vzájemné překrývání se verzí světa.
11. Srovnání daného textu s jinými. Jak je oslovováno jiné publikum v jiném kontextu? Jiná zubní pasta, ale především jiné kontexty, např. volební mítink. Uplatňují se zde stejné verze světa, tj. stejné způsoby hovoření o něm?
12. Volba terminologie k pojmenování diskurzů. Racionalistický („množství velikosti hrášku“, návod k požití“, „zvolte kartáček“), rodinný („vaše dítě“, „každé ráno a večer“, obrázek Punch and Judy), vývojově-vzdělávací („do věku 8 let“, „dohlížejte“, „aby se vaše dítě naučilo“), lékařský („léčba fluoridem“, „denní dávka“).

Rozšíření analýzy

13. Kdy, kde a jak se vymezené diskurzy rozvinuly?
14. Popis způsobu, jímž diskurzy konstruují své verze jako reálné a nezpochybnitelné.
15. Jak vymezené diskurzy reprodukují relevantní instituce a ideologie.
16. Jak vymezené diskurzy podvracejí relevantní instituce a ideologie. Příklad nejednoznačnosti Punch&Judy.
17. Kdo je zvýhodněn a kdo znevýhodněn danými diskurzy?
18. Kdo bude chtít reprodukovat, potvrzovat dané diskurzy a kdo je bude chtít zpochybnit, diskreditovat?
19. S jakými dalšími diskurzy jsou diskurzy námi vymezené spjaty?
20. Jak tyto diskurzy společně podporují či narušují dominantní představy o budoucnosti a o možnostech změny.